

gileri *Aḥbârü'n-nisâ² fî Kitâbi'l-Eğânî* (Beyrut 1409/1988); Dâvüd Sellûm ile Nûrî Hammûdî el-Kaysî eserdeki kişileri *Şaḥşiyâtü Kitâbi'l-Eğânî* (Bağdad 1402/1982); Kemal en-Necmî *el-Eğânî*'de şarkıcı ve câriyelere dair anlatılanları *Yevmiyyâtü'l-muğannîn ve'l-cevârî* (Kahire 1986) adıyla yayımlamıştır. *el-Eğânî* ile ilgili olarak yapılan diğer bazı çalışmalar da şunlardır: M. Abdülcevâd el-Asmaî, *Ebü'l-Ferec el-İşfahânî ve Kitâbühü'l-Eğânî* (Kahire 1951); Ahmed el-Hazîrî, *Ricâlü's-siyâse ve's-şî'r min hilâli Kitâbi'l-Eğânî* (Tunus 1982); Abdülmûin el-Mülevahî, *Fihrisü mevâd ve terâcîm ve a'îlâmi Kitâbi'l-Eğânî* (Dimaşk 1984); Habeşî Seyyid Nasr, *Naḳdül-ḥaberî'l-edebeî fî Kitâbi'l-Eğânî* (Kahire 1985); Hasan Muhsin, *Mu'cemü'l-elfâzî'l-müfessere fî Kitâbi'l-Eğânî* (Küveyt 1987); Reşide Abdülhamîd el-Lekânî, *Elfâzül-eṭ'ime ve'l-eşribe fî Kitâbi'l-Eğânî* (İskenderiye 1991).

2. *Meḳâtîlü't-Ṭâlibiyyîn*. Ca'fer b. Ebü Tâlib'in şehâdetinden (629) Muktedir-Bilâlâh devrine (908-932) kadar Ehl-i beyt'ten şehide edilenlerin hal tercümelerini, öldürülme sebeplerini, kimler tarafından nerede ve nasıl katledildiklerini anlatan bir eserdir. İlk defa Tahran'da (1307), daha sonra Bombay (1311), Fahreddin en-Necefi'nin *el-Müntaḥab fî'l-Merâşî ve'l-ḥutab*'ının kenarında ve Necef'te (1353) basılmıştır. Teknik hatalarla dolu olan birbirinin tekrarı mahiyetindeki bu baskılardan sonra Seyyid Ahmed Sakr eserin tenkitli neşrini gerçekleştirmiştir (Kahire 1949; 2. bs., Beyrut, ts.). 3. *el-İmâ²ü's-şevâ'ir*. Şair câriyeleri konu alan bu eser Nûrî Hammûdî el-Kaysî ve Yûnus Ahmed es-Sâmerrâî'nin tahkikiyle neşredilmiştir (Beyrut 1404/1984). Ancak nâsirler eserden bazı müstehcen ibareleri çıkardıklarını ifade etmektedirler. Kitap ayrıca Celîl el-Atıyye tarafından da yayımlanmıştır (Beyrut 1405/1985). 4. *Kitâbü Edebi'l-ğurebâ²*. Gurbette gurbetle ilgili olarak şiir söyleyenlerin şiirlerini ihtiva eden bu eseri Selâhaddin el-Müneccid yayımlamıştır (Beyrut 1972) (diğer eserlerinin bir listesi için bk. *Meḳâtîlü't-Ṭâlibiyyîn* [nşr. Seyyid Ahmed Sakr], nâşirin mukaddimesi, s. t-h). Ebü'l-Ferec'in Ebü Temmâm, Ebü Nüvâs ve Buhtürî'nin divanlarını tertip ettiği söyleniyorsa da bu divanları tertip eden Ebü'l-Ferec değil Ali b. Hamza el-İşfahânî'dir (ö. 375/985-86). Aynı nisbeye taşımaları sebebiyle iki İsfahânî karıştırılmış olmalıdır (bk. Yâkût, XIX, 251).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebü'l-Ferec el-İşfahânî, *el-Eğânî*, nâşirlerin mukaddimesi, I, 1-59; a.mlf., *Maḳâtîlü't-Ṭâlibiyyîn* (nşr. Seyyid Ahmed Sakr), Kahire 1949 — Beyrut, ts. (Dârü'l-Ma'rife), nâşirin mukaddimesi, s. a-ş; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Şüveymî), s. 507-509; Seâlibî, *Yetimetü'd-dehr*, III, 127-132; Hatib, *Târîhu Bağdâd*, XI, 398-400; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebe²*, XIII, 94-136; XIX, 251; İbnü'l-Kiftî, *İnbâhü'r-ruvât*, II, 251-253; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 307-309; Zehebî, *A'îlâmü'n-nübelâ²*, XVI, 201-203; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, IV, 221-222; Makkarî, *Nefḥu't-ṭib*, I, 386; III, 72; *Keşfü'z-zunûn*, I, 129-130; M. Şemseddin, *İslâmda Târih ve Müverrihler*, İstanbul 1339-42, s. 77-80; Serkis, *Mu'cem*, I, 337-338; H. George Farmer, *A History of Arabian Music*, London 1929, s. 164-165; Brockelmann, *GAL*, I, 152-153; *Suppl.*, I, 225-226; a.mlf., "Ebülferec", *IA*, IV, 77; Sezgin, *GAS*, I, 378-382; a.mlf., *Muḥâdarât fî târîhi'l-ülmü'l-'Arabîyye ve'l-İslâmîyye*, Frankfurt 1404/1984, s. 147-158; İzzet Hasan, *el-Mektebetü'l-'Arabîyye*, Dimaşk 1390/1970, s. 289-296; Memduh Hakkı, *Ebü'l-Ferec el-İşfahânî fî'l-Eğânî*, Beyrut 1971; İzzeddin İsmâil, *el-Mesâdirü'l-edebiyye ve'l-luğaviyye*, Beyrut 1976, s. 189-198; Ömer ed-Dekkâk, *Meşâdirü't-türâşî'l-'Arabî*, Beyrut, ts. (Dârü's-Şarki'l-'Arabî), s. 115-119; Butrus el-Bustânî, *Üdebe²ü'l-'Arab*, Beyrut 1979, II, 411-418; Şefîk Cebri, *Ebü'l-Ferec el-İşfahânî*, Kahire 1980; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edebe*, II, 490-495; Ali Muhammed el-Umeyr, *Haşâdü'l-kütüb*, Cidde 1402, s. 14-32; Dâvüd Sellûm — Nûrî Hammûdî el-Kaysî, *Şaḥşiyâtü Kitâbi'l-Eğânî*, Bağdad 1402/1982; Yûsuf Es'ad Dâgir, *Meşâdirü'd-dirâsâtü'l-edebiyye*, Beyrut 1983, I, 199-202; Zeydân, *Adâb*, I, 591-593; A'yanü's-Şî'a, VIII, 198-201; Muhammed Kürd Ali, *Künûzü'l-ecdâd*, Dimaşk 1404/1984, s. 152-156; *Ma'al-Mektebe*, s. 148-151; Ziriklî, *el-A'îlâm* (Fethullah), IV, 278; Zekî Mübarek, *en-Nesrül-fennî*, Beyrut, ts., I, 288-302; Dâvüd Sellûm, *Dirâsâtü Kitâbi'l-Eğânî ve menhecü mü'ellifih*, Beyrut 1985; Hannâ el-Fâhürî, *el-Mucez fî'l-edebe'l-'Arabî ve târîhih*, Beyrut 1985, II, 119-134; a.mlf., *Târîhu'l-edebe'l-'Arabî*, Beyrut, ts. (el-Matbaatü'l-Bülisiyye), s. 745-747; Emced et-Trablusî, *Naẓratün târîhiyye fî hareketi't-te'ltf 'inde'l-'Arab*, Dârülbeyzâ 1406/1986, s. 185-189; Velîd el-Azamî, *es-Seyfû'l-Yemânî fî naḥri'l-İşfahânî*, Mansûre 1408/1988; Nezir Muhammed Mektebî, *Cevletün fî âfâki'l-Eğânî*, Beyrut 1410/1990; Yûsuf Nevfel, *el-Mektebetü'l-'Arabîyye*, Kahire 1991, s. 383-387; Leon Zolondek, "The Sources of the Kitâb al-Ağânî", *Arabica*, VIII/3, Leiden 1961, s. 294-308; Seyyid Hâmid en-Nessâc, "el-Eğânî fî riḥletihî't-ṭavîle", *Mecelletü'l-Faysal*, VIII, Riyad 1978, s. 15-24; Muhammed Hayr eş-Şeyh Müsâ, "Ebü'l-Ferec el-İşfahânî", *Âlemü'l-fikr*, XV/1, Küveyt 1984, s. 259-292; Hilary Kilpatrick, "Women as poets and chattels. Abü'l-Farağ al-İşbahânî's-al-İmâ' al-şawa'ir", *Quaderni di Studi Arabi*, IX, Roma 1991, s. 161-167; a.mlf., "Context and the Enhancement of the Meaning of Aḥbâr in the Kitâb al-Ağânî", *Arabica*, XXXVIII/3, Leiden 1991, s. 351-368; M. Nallino, "Abu'l-Faraj al-İşbahânî", *El²* (İng.), I, 118; K. Abu Deeb, "Abu'l-Faraj Eşfahânî", a.e., I, 282-283; a.mlf., "al-Ağânî", *EI*, I, 606-607.

EBÜ'İ-FEREC el-KÂTİB

(bk. İBN HİNDÜ).

EBÜ'İ-FEREC-i RÛNÎ

(bk. RÛNÎ).

EBÜ'İ-FEREC eş-ŞİRÂZÎ

(أبو الفرج الشيرازي)

Ebü'l-Ferec Abdülvâhid b. Muhammed b. Ali eş-Şîrâzî el-Makdisî ed-Dimaşkî (ö. 486/1094)

Hanbelî fıkıh âlimi.

Aslen Şîrazlı olup Harran'da doğdu. İdareci ve ilim ehli bir sülâleye mensuptur; soyu meşhur sahâbî Sa'd b. Ubâde'ye ulaşmaktadır. Kaynaklarda Sa'dî, Ubâdî, Hazrecî gibi nisbelerle anılması da bundan dolayı olmalıdır. Bağdat'ta Kâdî Ebü Ya'lâ el-Ferrâ'nın derslerine uzun yıllar devam edip ondan fıkıh okudu ve hocasının kitaplarını istinsah etti. Daha sonra Suriye'ye giderek bir süre Beytülmakdis'te ikamet etti. Ardından da Dimaşk'a yerleşti. Orada Ebü Hasan İbnü's-Simsâr, Abdürrezzâk b. Fazl el-Kelâî ve Ebü Osman es-Sâbü'nî'den hadis dinledi; vaazlar verdi ve aralarında Şerefü'l-İslâm lakabıyla tanınan oğlu Abdülvehhâb'ın da bulunduğu birçok talebe yetiştirdi. Hükümdarların meclislerinde Eş'arîler'le fikrî tartışmalarda bulundu. Şam ve çevresinde Hanbelî mezhebini yaydı. 28 Zilhicce 486 (19 Ocak 1094) tarihinde Dimaşk'ta vefat etti ve Bâbüssağîr Kabristanı'na defnedildi. Kabri meşhur bir ziyaretgâh olup yan başında İbn Receb el-Hanbelî'nin (ö. 795/1393) mezarı bulunmaktadır.

Suriye Selçuklu Sultanı Tutuş'un çok saygı gösterdiği Ebü'l-Ferec eş-Şîrâzî sünnete son derece bağlı, âbid, zâhid ve keramet ehli bir kişiydi. Bazı fikhî konularda kendine has görüşleri vardır (bk. İbn Receb, I, 72-73). Aynı zamanda güçlü bir hatip olan Ebü'l-Ferec'in kendisinden sonra birçok âlimin yetiştiği nesli bu muhitte "İbnü'l-Hanbelî sülâlesi" diye tanınmıştır.

Kaynaklarda adları geçen eserleri şunlardır: Hanbelî fıkıhına dair *el-İzâh*, *el-Mübhic*, *el-Müntehab*; akaid ve kelâma dair *et-Tebşîra fî uşûli'd-dîn*; tefsire dair *Kitâbü'l-Cevdahir* (otuz cilt).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Ebü Ya'lâ, *Tabakâtü'l-Hanâbile*, Beyrut, ts., II, 248-249; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XIX, 51-53; a.mlf., *Tezkiretül-huffâz*, III, 1199; Yâfiî, *Mir'âtü'l-cenân*, Beyrut 1984, III, 142; İbn Receb, *ez-Zeyl 'alâ Tabakâti'l-Hanâbile*, Beyrut, ts., I, 68-73; Abdülkâdir b. Muhammed en-Nuaymî, *ed-Dâris fî târîhi'l-medâris* (nşr. Ca'fer el-Hasenî), Kahire 1988, II, 65-66; Uleymî, *el-Ünsü'l-celîl bi-târîhi'l-Kuds ve'l-Halâl*, Amman 1973, I, 297; a.mlf., *el-Menhecû'l-aḥmed* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd — Âdil Nüveyhiz), Beyrut 1403/1983, II, 190-194; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirîn*, I, 360-362; *İzâhu'l-meknûn*, I, 155; II, 287, 425; Abdullah b. Ali es-Sübey'î, *ed-Dürrü'l-münadḍad fî esmâ'î kütübi mezhebi'l-imâm Aḥmed* (nşr. Câsim ed-Devserî), Beyrut 1410/1990, s. 22; T. Bianquis — S. Atassi-Khattab, "Luttas d'influence à l'intérieur du Sunnisme Damascain entre 400 et 550 de l'Hégire", *BEO*, XXX (1978), s. 368-369.

ORHAN ÇEKER

EBÜ'İ-FETH ed-DEYLEMÎ

(أبو الفتح الديلمي)

Nâsir-Lidmillâh
Ebü'İ-Feth Nâsir b. el-Hüseyn
b. Muhammed el-Hasenî
(ö. 444/1052)

Yemen'de ilk kurulan
Zeydî İmamları Devleti'nin
son lideri ve Zeydiyye'nin
otuz altıncı imâmı
(1039-1052).

Kaynaklarda gerek kendisinin gerekse baba ve dedelerinin adları hakkında değişik tesbitler yapılmıştır. Hz. Hasan'ın soyundan gelen bir aileye mensup olduğu bilinmektedir. Hazar denizinin güneybatısında Deylemliler arasında da "vet" te bulunduğu için Deylemî nisbesiyle anılmaktadır. 429 (1038) yılından sonra Yemen'e geldi ve Kuzey Yemen'de imamlığını ilân ederek halkı kendisine biat etmeye çağırdı. Pek çok kabilenin bu davete uyararak biat etmesiyle askerî gücü arttı. Zâhir Hemdân bölgesinde Zîbîn yakınındaki Zafâr kasabasında inşa ettirdiği kaleye yerleşti. 437'de (1045) Sa'de şehrinin zaptederek buradaki Benî Havlân kabilesini kılıçtan geçirdi. Aynı yıl San'a'yı zaptetti. Ertesi yıl İmam Hüseyin el-Mehdî'nin kardeşi ve bir Zeydî fırkasının lideri olan Ca'fer b. Kâsım el-İyânî'den biat aldı. Bir müddet sonra Ca'fer, Hemdân'ın reisi Yahyâ b. Ebü Hâşid ile birlikte isyan ederek Ebü'İ-Feth ed-Deylemî'nin adamlarını San'a'dan sürdüler ve hutbelerden adını çıkardılar. Bu sırada Acîb ve Esâfîit kalelerini ele geçirmek için Ca'fer ile Ebü'İ-Feth ed-Deylemî'ye

bağlı kuvvetler arasında savaşlar oldu. Ali b. Muhammed es-Suleyhî'nin 439 (1047) yılında Cebelimesâr'ı işgali ve Yemen'de süratli bir istilâ hareketine girişmesi üzerine Ebü'İ-Feth ed-Deylemî, mensuplarıyla birlikte çeşitli beldelere sığınmak zorunda kaldı; o günlerde Yemen'de devam eden kıtlığın da tesiriyle taraftarlarının birçoğunu kaybetti. Ardından Necdülcâh denilen yerde Ali b. Muhammed es-Suleyhî'ye yenildi ve 70 taraftarıyla birlikte öldürüldü. Mezarı Ans'a bağlı Efîk köyündedir. Onun neslinden gelenler Yemen'de daha sonraki dönemlerde Benü'd-Deylemî adıyla meşhur olmuşlardır.

Eserlerinden müfessir ve fakih olduğu anlaşılan Ebü'İ-Feth ed-Deylemî'nin kaynaklarda adı geçen eserleri şunlardır: *el-Burhân fî tefsiri garîbi'l-Kur'ân*, *el-'Ahdü'l-ekîd fî tefsiri'l-Kur'âni'l-mecîd*, *Mesâ'ilü's-Şerif el-Kâsım b. el-'Abbâs* (bu eserlerin yazma nüshaları için bk. Abdullah Muhammed Habeşî, s. 587; Ahmed b. Muhammed eş-Şâmî, I, 263), *er-Risâletü'l-mübḥice fi'r-reddi 'alâ firqati'd-dalâli'l-müteleccice*, *el-Ma'ârif*.

BİBLİYOGRAFYA :

Keşfü'z-zunûn, II, 1724; Yahyâ b. Hüseyin, *Ġâyetü'l-emânî fî aḥbârî'l-kuḥni'l-Yemânî* (nşr. Saîd Abdülfettâh Âşûr — M. Mustafa Ziyâde), Kahire 1388/1968, s. 246-247, 250; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 698; Zirikî, *el-A'lâm*, VIII, 309-310; Hasan Süleyman Mahmûd, *Târîhu'l-Yemen*, Kahire 1376/1957, s. 194-195; Kehâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, XIII, 69-70; Ahmed Mahmûd Subhî, *ez-Zeydiyye*, Kahire 1404/1984, s. 590; Ahmed b. Muhammed eş-Şâmî, *Târîhu'l-Yemeni'l-fikri fi'l-'aşri'l-'Abbâsî*, Beyrut 1407/1987, I, 263; Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Meşâdirü'l-fikri'l-İslâmî fi'l-Yemen*, Beyrut 1408/1988, s. 586-587; İsamüddin Abdurraûf el-Fikî, *el-Yemen fî zillî'l-İslâm* (baskı yeri ve yılı yok) (Dârü'l-Fikri'l-Arabî), s. 125-126; R. Strothmann, "Nâsır", *IA*, IX, 94; a.mlf., "Zeydiyye", a.e., XIII, 550; W. Madelung, "Abu'l-Fath al-Daylamî", *EJ² Suppl.* (İng.), s. 22.

M. ZEKİ DUMAN

EBÜ'İ-FETH el-EZDÎ

(أبو الفتح الأزدي)

Ebü'İ-Feth Muhammed b. Hüseyin
b. Ahmed el-Ezdî el-Mevsilî
(ö. 374/985)

Hadis hâfızı.

Musul'da doğup Bağdat'ta yaşadı. Yetişme çağında Ebü Ya'lâ el-Mevsilî, İbn Cerîr et-Taberî, Ebü Arûbe el-Harânî, İbnü'l-Bâğandî, Ebü'l-Kâsım el-

Begavî ve daha birçok hocadan hadis aldı. Kendisinden de Ebü Nuaym el-İsfahânî, Ebü İshak İbrâhim b. Ömer el-Bermekî gibi hadisçiler rivayette bulundular.

Ebü Bekir el-Berkânî'nin zayıf bir râvî kabul ettiği Ebü'İ-Feth, Büveyhî emirlerinden Rüknüddeve (947-976) için, "Ceb-râil Hz. Peygamber'e bu emirin süretine girerek vahiy getirirdi" anlamında bir hadis uydurmakla ve bunun karşılığında emirin iltifat ve ikramına nâil olmakla itham edilmiştir. Hatîb el-Bağdâdî'nin naklettiği bu hadis uydurma olayını Sem'ânî ve İbnü'l-Cevzî ondan aynen aktarmakta, İbn Hacer el-Askalânî ise bu hadiseyi bir başka Muhammed b. Hüseyin el-Ezdî'nin biyografisinde (*Lisânü'l-Mizân*, V, 140) zikretmektedir. Ancak Zehebî'nin hiçbir eserinde bunu nakletmemesi iddiayı doğru bulmadığı kanaatini uyandırmaktadır. Hatîb el-Bağdâdî, Ebü'İ-Feth'in rivayetleri arasında garîb ve münker hadisler bulunduğunu söylemekte, münker rivayetlerine bir misal veren Zehebî ise onu ileri derecede zayıf bulanların haklı olmadığını ifade etmektedir.

Musul âlimlerinin önemsemedikleri ve hatta hafife aldıkları Ebü'İ-Feth, zayıf râviler hakkında yazdığı eserinde müsamahasız davrandığı ve birçok muhadisin güvenilir kabul ettiği pek çok kişiyi hiçbir delile dayanmaksızın zayıf saydığı için tenkit edilmiştir.

Ebü'İ-Feth el-Ezdî Şevval 374'te (Mart 985) Musul'da vefat etti. Bu tarih 367 (977-78) ve 369 (979-80) olarak da zikredilmektedir.

Eserleri. 1. *Tesmiyetü men vâfeka ismühû isme ebîhi mine's-şâḥâbe ve't-tâbi'in ve men ba' dehüm mine'l-muḥaddişîn*. Bâsim Faysal Ahmed el-Cevâbire, risâlenin Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndeki nüshasına (III. Ahmed, nr. 624/17, vr. 226^a-228^a) dayanarak eseri *Men vâfeka ismühû isme ebîhi* adıyla ve müellifin *Men vâfeka ismühû künyete ebîhi* adlı risâlesiyle birlikte yayımlamıştır (Küveyt 1408/1988). 2. *Men vâfeka ismühû künyete ebîhi*. Müellifin birinci eseriyle birlikte neşredilmiştir (Küveyt 1408/1988). 3. *Kitâbü'l-Maḥzûn fî 'ilmi'l-ḥadîs*. Kendilerinden sadece bir kişinin hadis rivayet ettiği 269 sahâbîyi alfabetik olarak sıraladığı ve bunlardan seksen ikisinin rivayetlerini de zikrettiği eserin bir nüshası Topkapı Sarayı Mü-